

MEKKE TOPLUMUNDA AYETLERE YANSIYAN DİNÎ İNANÇ TARTIŞMALARI*
RELIGIOUS BELIEF DISCUSSIONS REFLECTON TO THE QURAN IN THE MEKKE SOCIETY

Yrd. Doç. Dr. Hekim TAY

Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temle İslam Bilimleri Bölümü,
hekimtay_@hotmail.com, Bitlis/Türkiye**ÖZ**

İnsanlık tarihi boyunca gönderilen peygamberler toplumu ıslah etmeye çalışmış, onları uzaklaştıkları insani değerlerle yeniden buluşturmak için mücadele etmişlerdir. Bu çabalar çoğu zaman tepki ile karşılanmış, peygamber olarak gönderildikleri toplumla aralarında şiddetli çatışmalara varan neticeler ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz ki peygamberlere karşı muhalefet cephesinin öncülüğünü, toplumun ileri gelenlerinin oluşturduğu zengin ve refah seviyesi yüksek elit tabaka yapmıştır. Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.)'in karşılaştığı durum önceki peygamberlerin akıbetinden farklı olmamıştır. İçinde doğup büyüdüğü Mekke toplumunu İslam'a davet eden Hz. Peygamber, aristokratların başını çektiği şiddetli bir muhalefet ile karşılaştı. İki taraf arasında meydana gelen bu çatışma pek çok yönüyle araştırmaya muhtaçtır. Bu alanlardan birisi de dinî inanç noktasında cereyan eden tartışmalardır. Mekke ileri gelenleri başta tevhid, risâlet ve ahiret inancı olmak üzere, İslam'ın temel inanç prensiplerine şiddetli bir şekilde karşı çıktılar. İslam karşısında savundukları şey atalarından tevarüs ettikleri gelenek ve inançlardı. Bu çalışmada İslam daveti karşısında Mekke ileri gelenlerinin sergilediği dini davranışlar, Kur'an ayetleri çerçevesinde inceleme konusu yapılacaktır.

Anakatar Kavramlar: Kur'an, Mekke, Tevhid, Risâlet, Ahiret İnançı

ABSTRACT

Throughout the history of mankind, prophets have tried to reclaim society and have struggled to bring them back together with their human values. These efforts have often been met with reaction, with consequences resulting in violent clashes between the communities to which they are sent as prophets. There is no doubt that the pioneer of the opposition against the prophets has made the elite, rich and prosperous level of the elders of the society. As the last prophet, Hz. The situation that Muhammad (pbuh) faced was not different from the fate of the previous prophets. The Prophet who invited the Mecca community, born and raised in Islam, The Prophet compared the aristocrats with a violent opposition. This conflict between the two sides is necessary in many ways to investigate. One of these areas is the debate that takes place at the point of religious belief. The elders of Mecca were strongly opposed to the basic principles of Islam, primarily tawhid, religion and the believer in the hereafter. What they defied against Islam was the traditions and beliefs they had inherited from their ancestors. In this study, the religious behaviors exhibited by the elders of Mecca in the face of the invitation of Islam will be examined in the context of the verses of the Qur'an.

Keywords: Qur'an, Mecca, Theunity, Prophecy, Afterlife

1. GİRİŞ

İslam'ın davet süreci Mekke'de başladı. Burası çevresine göre gelişmiş dini ve ticari bir merkezdi. Mekke'nin merkez olmasında iki temel faktörden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi Kâbe'den dolayı buraya yapılan dini seyahatlerdir. Civar Arap kabileleri özellikle hac mevsiminde buraya akın ederlerdi. İkincisi ise Mekke'nin dini konumunun ticari bir kazanç kapısına dönüştürülmesiydi. Mekke ticareti iki temel dinamiğe dayanıyordu. Bunlardan birincisi hac mevsiminde yapılan panayır, diğeri ise civar beldeler ile yapılan ticaretti. Mekke aristokrasisinin bölgede güçlü ticari bağlantıları vardı. Tüm bu özellikler Mekke'yi ayrıcalıklı bir konuma, sakinlerini ise hatırı sayılır bir servete kavuşturmuştu.

Çevresine göre bir finans merkezi olan Mekke, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kabilelerin ileri gelenlerinden oluşan seçkin bir zümre tarafından yönetiliyordu. Şehrin yönetimi Kureyş'in kabileleri arasında paylaştırılmıştı. Görevler kabilelerin toplum içerisindeki etkinliklerine göre dağıtılmıştı. En prestijli görev

* Bu araştırma, 2013 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan *Mekki Ayetler Çerçevesinde Mekke Mekke'de Sosyal Tabaka Davranışları* başlıklı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Kâbe ile ilgili olan görevlerdi. Mekke yöneticilerinin üstlendikleri bir nevi bu dini görev onları çevrelerinde oldukça imtiyazlı hale getirmişti.

İşte böyle bir ortama miladi yedinci yüzyılın ilk yarısında Hz. Muhammed (s.) Risâlet vazifesinin son temsilcisi olarak gönderildi. O, pagan inancına sahip Mekke toplumunu tek tanrıya inanmaya, atalarının sapkın inançlarını terk etmeye, insanlar arasında sosyal statünün olmadığı eşitlikçi bir düzeni kabul etmeye ve üst tabakanın sahip olduğu refahı alt tabaka ile paylaşmaya davet etti. Bu teklif seçkin zümrenin hiç hoşuna gitmedi. Çok geçmeden Mekke ileri gelenleri, kendi içlerinde ortaya çıkan bu hareketin sahip oldukları statüyü tehdit ettiğinin farkına vardılar. Statülerini kaybetmemek için tüm imkânları ile Hz. Muhammed ile mücadeleye giriştiler. Bu mücadele pek çok yönleri ile ayetlere konu olmuştur. Bu çalışmada, inanç noktasında iki taraf arasında cereyan eden çatışma noktaları ayetler perspektifinde araştırma konusu yapılacaktır.

Mekke’de var olan dini otorite halk üzerinde oldukça etkiliydi. Bunun başlıca nedeni halkın kâhin ve mabed bakıcılarından meydana gelen otoritenin gaybı bildiklerine inanmalarıydı. Onların Allah’a daha yakın olduklarını düşünüyorlardı.¹ Mekke inkârcıları Hz. Peygamber’e tevhid, risalet ve ahiret inancı gibi konularda şiddetli bir şekilde karşı çıkmışlardır.

2. TEVHİD İNANCINA KARŞI DAVRANIŞLAR

Pagan inancına sahip Mekke inkârcıları İslam’ın tevhid ilkesini kabul etmedikleri gibi tüm güçleriyle karşı çıktılar. Bu karşı çıkışları pek çok ayette yansımıştır. Hz. Peygamber’i şikâyet etmek için Ebû Talib’in evine giden Mekke ileri gelenleri² hayret ve öfkelerini ayetin ifadesiyle şöyle dile getiriyorlardı: “*Tanrılarını bir tek tanrı mı yaptı? Bu cidden tuhaf bir şeydir. Onlardan bir grup fırladı: ‘Yürüyün tanrılarımıza bağlı kalın. Çünkü bu, arzu edilen şeydir.’*”³ Onlara göre tüm işlerin tek bir ilah tarafından karşılanabilmesi kabul edilecek bir şey değildir.⁴ Bu teklif karşısında şaşırarak anlaşılmaktadır.⁵ Aslında onlar bu itirazlarını kendilerine göre haklı bir gerekçeye dayandırıyorlardı. Onlara göre asırlar boyunca atalarından putperest inancını eleştiren kimse çıkmadığı halden neden şimdi tevhid inancını savunan bir grup ortaya çıkıyor. Bunca insan içerisinde bu işlere akıl erdiren başka kimse yok muydu?⁶ Aslında bu soruyu sormalarında asıl gaye Hz. Peygamber’in davet sürecinde üstlendiği rol ile ilgiliydi. Onlar bu işin sonunda Hz. Peygamber’in Risâlet vazifesi ile onlar üzerinde egemenlik kurarak oluşturdukları yönetimi ele geçirmesinden korkuyorlardı.⁷

Mekke halkı geleneklerine bağlı, kabile asabiyeti yüksek olan bir toplumdur. Geleneklerin kutsal kabul edilmesi, bu geleneğin etrafında toplanan ve çeşitli menfaatler elde eden üst tabakanın varlığı ile yakından ilgiliydi. Geleneklere bağlılık toplumu çeşitli gruplara bölerek diğerlerini ötekileştiren elit bir kesim meydana getirir. İleri gelenlerin oluşturduğu bu elit tabaka diğerlerinin sahip olmadığı çeşitli imtiyazlar elde eder. Toplumun büyük bir kısmı bu seçkin zümrenin tahakkümü altına girer ve neticesinde kendisini üstün gören, diğerlerini ise hor ve aşağı gören bir anlayış ortaya çıkar.⁸ Mekke’de İslam’a karşı muhalefet edenlerin öncülleri üst tabakayı oluşturan bu elit sınıfıdır.

Kur’an, atalarının dinine bağlı olan ve tevhid inancını kabul etmeyen seçkin zümreyi şöyle ifade etmektedir: “*Hayır, (ne bilgileri var, ne de Kitapları). Sadece: ‘Biz babalarımızı bir din üzere bulduk, biz de onların izlerinden gidiyoruz’ dediler. İşte böyle, senden önce de hangi kente uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıkları: ‘Biz babalarımızı bir din üzerine bulduk, biz de onların izlerine uyarız’ dediler.*”⁹ Onlar bağlı buldukları bir inanç sisteminin var olduğunu, aynı zamanda bunları yüzyıllardır atalarına miras aldıklarını ileri sürerek tevhid inancına karşı çıktılar.

Bu söylemlerine karşılık Kur’an, atalarının geleneklerine bağlı olmanın savunulacak bir gerekçe olmadığını ifade etmiştir: “*Ben size, babalarınızı, üzerinde bulunduğunuz(din)dan daha doğrusunu getirmiş olsam da (yine babalarınızın yolunu) mu (tutacaksınız) ?’ dedi. ‘Doğrusu biz sizinle gönderilen mesajı tanımıyoruz’ dediler.*”¹⁰ Ayetten anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber’in getirdiği mesajların, takip ettikleri geleneksel

¹Muhammed Ahmed Halefullah, *Hız Muhammed ve Karşı Güçler*, Çev., İbrahim Aydın, Birleşik Yay., İstanbul 1992, s. 55-56.

²Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru’l-Hecer, Kahire 2001, XX. 23-24; Ebu’lFidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim*, Kahire 2000, XII. 75.

³Sâd, 38/5-6.

⁴Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nuketü ve’l-Uyûn*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut trz., V. 78.

⁵Ebu’l-Kâsim Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vicûhi’t-Te’vil*, Riyad 1998, V. 243.

⁶Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, MatbaatuMustafâ el-Bâbî, Kahire 1946, V. 243.

⁷Mâverdî, *en-uyûn*, V. 79.

⁸Nadim Macid, *Kur’ân ve Hadis’e Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Damla Yay., Konya 1993, s. 265-266.

⁹Zümmer, 39/22-23.

¹⁰Zümmer, 39-24.

inançlarından daha doğru olup olmadığını düşündükten sonra karar verme teklifini dahi kabul etmediler.¹¹ Bu aynı zamanda İslam'a karşı çıkarken mantikî gerekçelerden çok hissi ve asabi davrandıkları anlaşılmaktadır.

Burada ifade edilmesi gereken bir husus da Mekke inkârcılarının geleneksel inançlarını savunmada neden bu kadar kararlı olduklarıdır. Bu durum, sahip oldukları pagan inancı ile yakından ilgilidir. Onlar, putların kendilerine yardımcı olduklarını düşünüyorlardı. Aslında onlar tüm varlığı kuşatan mutlak bir yaratıcının olduğunu kabul ediyorlardı. Nitekim Yunus Suresi 18'inci ayeti bunu açıkça ifade etmiştir. *“Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar, ne de yarar veremeyen şeylere tapıyorlar ve: ‘Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir!’ diyorlar. De ki: ‘Allah'ın, göklere ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?’”* Onlar putların kendilerine şefaathçi olacağını düşünüyor, dünyada rızık temin etmede ve düşmanlarına karşı başarı sağlamada putları Allah nezdinde şefaathçi olacağı gibi kıyamet gününde de kendilerine şefaathçi olacağına inanıyorlardı.¹²Böylece tevhid inancına karşı çıkarken kendilerine göre haklı gerekçeler ileri sürüyorlardı.

Mekke inkârcıları putlara ibadet ettiklerinde kendilerine bir fayda vermesini umdukları gibi, ibadet etmediklerinde ise kendilerine bir zarar dokunmasından korkuyorlardı. Onların putlara gösterdikleri saygı ve ihtimam bunu açık bir şekilde ortaya çıkartmaktadır. Kur'an'ın Mekke dönemi boyunca değiştirmeye çalıştığı temel düşüncelerden biri de putların fayda veya zarar verme gücüne sahip olmadıklarını gösterilmesiydi. Yukarıda geçen ayette olduğu gibi pek çok ayet, putların fayda veya zarar verme gücüne sahip olmadıklarını ortaya koyan ifadeler ile doludur. Furkan Suresinde *“Allah'tan başka kendilerine ne yarar, ne de zarar veremeyecek şeylere tapıyorlar. Kâfir, Rabbine karşı şeylere yardımcıdır”*¹³ ifadesi bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Rivayetlerde ayette geçen ifadeleri Ebû Cehil'e ilişkilendirmesi Mekke toplumundaki vakaya uygun düşmektedir.¹⁴ Diğer inkârcılarına da bu ayetin muhatabı noktasında bir şüphe yoktur.

Kur'an, putların tapılmaya layık olmadığını çeşitli örnekler ile açıklamaya çalışmıştır. Tanrı tasavvurunda en önemli niteliklerden biri de yaratma sıfatıdır. Ayetlerde çeşitli örnekler ile bu konuya işaret edilmiştir. *“De ki: ‘Allah'ı bırakıp da taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır? Yoksa onların göklerde bir ortakları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de, o kitaptan, açık bir delile mi sahip bulunuyorlar? Hayır, zalimler birbirilerine aldatmadan başka bir şey vadetmezler”*¹⁵ ifadesi putların acizliklerini açık bir şekilde beyan etmiştir. İnkârcıların ilah edindikleri putların ne fayda ne de zarar verme gücüne sahip olmadıkları ifade edilmiştir.¹⁶ Aslında taptıkları putların yaratmaya kadir olmadığını biliyorlar, buna karşılık gurura kapılarak birbirilerini kandırıyorlardı.¹⁷ Ayetin başka bir meydan okuması da çekirdek üzerindeki ince zar tabakası ile ilgili verdiği örnektir. *“...Mülk yalnızca O'nundur. Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile hükmedemez.”*¹⁸ Taptıkları ilahlarının meyve ile çekirdeği arasındaki zarı yaratacak kadar menfaate bile güçlerinin yetmediği, çağırdıklarında işitemeyecekleri, işitseler bile cevap vermeye muktedir olmadıkları veciz bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁹

Diğer taraftan ayetlerin muhatabı olan inkârcı cephesinde bu ifadeler karşısında nasıl bir tutum takındıkları ve ne şekilde tepki verdikleri merak edilen diğer bir husustur. Bunun da cevabını ayetlerden öğreniyoruz. Müşrikler, tanrılarının Kur'an tarafından kıyasıya eleştirilmesi ve çeşitli örnekler ile küçük düşürülmesi karşısında öfkelenedikleri anlaşılmaktadır. *“Kendilerine apaçık ayetlerimiz okunduğu zaman kâfirlerin yüzlerinde hoşnutsuzluk belirdiğini anlarsın. Neredeyse kendilerine ayetlerimizi okuyanların üzerine saldıracaklar. De ki: ‘Size bundan (bu öfkeli durumunuzdan) daha kötü bir şey haber vereyim mi? Varacağınız ateş! Allah onu kâfirlere vadetmiştir. Ne kötü sonuçtur (o)!”*²⁰ İş burada kalmıyor, peşinden gelen ayet kızgınlıklarını daha da artıracak ifadeler ile meydan okuyor: *“Ey insanlar, size bir temsil verildi, onu dinleyin: O Allah'tan başka yalvardıklarınız (var ya), onların hepsi bir araya toplansalar, bir sinek dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de aciz, istenen de.”* Elbette amaç inkârcıları kızdırmak değil, ilah edindikleri putların batıl olduğunu idrak etmelerini sağlamaktır. Verilen örnekte inkârcıların ilahların en zayıf yaratıklardan biri olan bir sineğin yaratılması talep ediliyor, ancak ayet bunun

¹¹ b. Muhammed es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, III. 205.

¹²Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III. 123.

¹³Furkân, 25/55.

¹⁴ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV. 363-364; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiulî Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2006, XV. 455; el-Vâhidî, *el-Vesûl*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, III. 493.

¹⁵Fâtır, 35/40.

¹⁶ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 161.

¹⁷et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX. 390.

¹⁸Fâtır, 35/13.

¹⁹el-Kurtubî, *el-Kur'ân*, XVII. 307.

²⁰Hac, 22/72.

mümkün olmadığını gene kendisi bildiriyor. Bu örnek Kureyş inkârcılarının taptıkları putların en ufak bir şeyi yaratmaya muktedir olmadıklarını açık bir şekilde beyan etmiştir.²¹

Yukarıda ifade edilen ayetler, davet sürecinde diğer önemli bir hususa da dikkat çekiyor. Ayetlerde Mekke inkârcılarının taptıkları putların kötülenmesi, eleştirilmesi davetin seyrini de etkilemiştir. İslam'ın tebliğ sürecinde Mekke inkârcıları ilk başta ciddi bir tepki göstermediler. Ancak müşriklerin ilahlarını kötileyen ayetler inmeye başlayınca İslam'a karşı muhalefetleri de şiddetlenmeye başladı.²² Bu da pagan inancının Mekke'de toplumun her katmanını etkileyecek bir şekilde yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Kur'an'ın Mekke inkârcılarının ilahlarını eleştirmesinin, onlar üzerinde derin bir etki bıraktığını diğer bir göstergesi de garanik hadisesidir. Aktarılan rivayetlere göre Hz. Peygamber'in Kâbe'de namaz kıldığı bir sırada, inen ayetlerde müşriklerin kendi tanrılarının övüldüğü zannına kapıldığı ve bundan çok memnun oldukları anlaşılmaktadır. Orada hazır bulunanlar Hz. Peygamber ile birlikte secdeye kapandılar. Bu memnuniyet havası kısa bir sürede her tarafa yayıldı. Hatta Habeşistan'a hicret eden bazı Müslümanlar Mekke'ye geri döndüler. Ancak çok geçmeden gerçek anlaşıldı. Müşrikleri bu derece memnun eden ve her tarafta barış havası estiren şey, tanrılarının ayet tarafından eleştirilmeyeceğini zannetmeleriydi. Bu çok hoşlarına gitti ve sahip oldukları düzene ilişilmeyeceği düşüncesi onları oldukça memnun etti. Yaşanılan bu olayda bir yanlış anlaşılma olduğu ortaya çıkınca Müslümanlara uyguladıkları baskıyı daha da arttırdılar ve ikinci Habeşistan hicreti gerçekleşti.²³

Mekke ileri gelenleri ilahlarını kötileyen ayetlerin nazil olmasından sonra defalarca Ebû Talib'e müracaat ederek, yeğenin bu işten vazgeçmesini tembih etmişlerdir. İçlerinde Şeybe ve Utbe b. Rebîa, Ebû Süfyân b. Harb, Âs b. Hişâm, Esved b. Muttalib, Ebî Cehil b. Hişâm, Velid b. Muğire, Nübye ve Münebbih b. Haccâc, Âs b. Vâil'in olduğu bir grup Ebû Tâlib'in yanına gelerek ona şöyle dediler: *"Ey Ebû Tâlib! Yeğenin tanrılarımıza sövdü; dinimizi kötiledi, bizim akılsız olduğumuzu, babalarımızı ve dedelerimizin eğri yolda gitmiş olduklarını söyledi. Şimdi sen ya onu bunları yapmaktan alıkoy yahut aradan çekil. Zira sen de tamamen bizim gibi, ona uymuyorsun. Bırak da seni ondan kurtaralım."* onları tatlı sözlerle başından savıp gönderdi. İkinci defa Ebû Talib'in yanına gelen ileri gelenler aynı isteklerini daha kararlı bir şekilde tekrarladılar: *"Ey! Sen bizim yaşlılarımızdan, ileri gelenlerimizden ve aramızda saygı sahibi bir kimsesin. Yeğenini yaptıklarından vazgeçirmeni istedik sen bunu yapmadın. Yemin olsun ki babalarımıza ve dedelerimize sövmesine, bize akılsızlar demesine ve tanrılarımızı kötülmesine artık katlanmayacağız. Sen, ya onu bunları yapmaktan vaz geçirirsin yahut da, iki taraftan biri yok oluncaya kadar onunla da seninle de dövüşürüz."* bunların isteklerini kabul etmedi. Kureyş ileri gelenleri Ebû Tâlib'e yeni bir teklif götürdüler. Buna göre Kureyş kabilesinin en kuvvetli ve yakışıklı genci Umâre b. Velîd'i Ebû Tâlib'e verip karşılığında Hz. Peygamber'i onlara teslim etmeyi teklif ettiler. Bu tekliflerine şu cevabı verdi: *"Yemin olsun ki siz bana çok kötü bir teklifte bulunuyorsunuz. Nasıl olur? Siz oğlunuzu bana, yetiştirmem için veriyorsunuz, benimkini ise öldürmek için istiyorsunuz, öyle değil mi? Bu asla olamaz."*²⁴

Yukarıda ifade edildiği gibi Mekke inkârcılarının en fazla karşı çıktıkları husus tevhid inancıydı. İlah edindikleri putlarının kötülenmesi onları çok rahatsız ediyordu. İslam'a karşı çıkmalarının en önemli nedeni tevhid inancını kabul etmemeleriydi. Çünkü tevhid inancını kabul etmeleri sahip oldukları düzeni ayakta tutan en önemli unsur olan putlarını terak etmeleri gerekiyordu. Bu ise Mekke ileri gelenlerinin sahip oldukları imtiyazları kaybetmeleri demektir. Buna asla yanaşmadılar.

3. RİSÂLET'E KARŞI DAVRANIŞLAR

Risâlet vazifesi insanlık tarihi ile başlamıştır. Sayısız peygamberler gönderilmiş ve bunlar toplumları ıslah etmeye çalışmıştır. Tüm peygamberlerin ortak kaderi ise gönderildikleri toplum tarafından dışlanması ve çeşitli baskılara maruz kalmalarıdır. Ayetlerde geçen peygamber kıssalarına baktığımızda, muhalefet cephesini toplumun ileri gelenlerini oluşturduğu elit kesim olduğu açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Burada incelemek istediğimiz husus Mekke toplumunda Hz. Muhammed (s.)'in nasıl karşılandığını ve davet sürecinde Risâlet vazifesinin muhatap nezdinde nasıl telakki edildiğini ortaya çıkarmaktır. Bunu ayetler çerçevesinde yapmaya çalışacağız.

²¹Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, MatbaatuMustafâ el-Bâbî, Kahire 1946, XVII. 146.

²²İbn Hişâm, *H. Muhammed'in Hayatı*, Çev. İzzet Hasan ve Neşet Çağatay, AÜİF Yay., Ankara trz., s. 164.

²³Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1993, I. 110.

²⁴İbn Hişâm, *H. Muhammed'in Hayatı*, s. 165-167; Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Tah. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I. 586-588; Muhammed b. Cerîret-Taberî, *Târihu't-Taberî*, Tah., Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire trz., I. 324-327.

Hız. Peygamber toplumu ıslah edici rolü ile ortaya çıkmadan önce bir geçmişi vardı. O, Mekke toplumunda doğdu, büyüdü ve Risâlet vazifesi verilene kadar hayatını doğduğu şehirde geçirdi. Aynı şekilde Risâlet vazifesi de doğduğu şehirde kendisine verildi. Bu noktada Hız. Peygamber'in risalet öncesinde toplumdaki sosyal konumunu hatırlamamızda fayda olacaktır. Hız. Peygamber Risâlet vazifesinden önce üç özelliğiyle biliniyordu.

Hız. Muhammed dünyaya gelmeden önce babasını, çocuk yaşta annesini kaybetti. Vefat edene kadar dedesi, daha sonra amcası himayesinde büyüdü. Mekke ileri gelenleri her fırsatta Hız. Peygamber'i bu vasfıyla tahkir etmeyi ihmal etmiyorlardı. İkincisi Hız. Peygamber daha sütannenin yanındayken çobanlık yapmaya başlamıştı. Çobanlık Mekke toplumunda düşük bir meslek olarak görülüyordu. Mekke aristokrasisi çobanlık yapmış birisinin kendilerine yol göstermesini kabullenemiyorlardı. Üçüncüsü ise Hız. Peygamber'in ticaret ile uğraşmasıydı. Bu ticaret diğer Mekke ileri gelenlerinin büyük sermaye ile yaptıkları ticaret gibi değildi. Belli ücret karşılığında Hız. Hatice adına yürüttüğü ticaret ancak geçimini sağlamaya yetiyordu.²⁵ Tüm bu özellikler Mekke üst tabakasının Hız. Peygamber'in Risâlet'ine karşı çıkmalarının önemli nedenlerindendi.

Ayetin bildirdiğine göre Mekke inkârcılarının karşı çıktıkları hususlardan biri Risâlet vazifesinin bir beşere verilmesiydi. *"Dediler: 'Bu elçiye ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarında geziyor? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil mi? Yahut üstüne bir hazine atılmalı yahut kendisinin ürününden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil mi?' Ve zalimler: 'Siz başka değil, sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz' dediler."*²⁶ Rivayete göre yukarıdaki ayet Mekkelilerin Hız. Peygamber'den bazı mucizeler istemeleri üzerine nazil oldu.²⁷ Onların asıl söylemek istedikleri Risâlet vazifesini icra eden birisinin kendileri gibi yiyip içen, sokaklarda dolaşan birisi değil de, olağanüstü güçlere sahip birisi olmalıydı. Sosyal statü olarak kendilerinin aşağısında olan birisi nasıl olurda topluma öncülük yapar, onlara doğru yolu gösterebilirdi. Böylece Risâlet vazifesini maddeci bir anlayışla, nüfuz ve yetki sahiplerinin durumuyla kıyasladılar.²⁸ Mevdûdi'nin "Bizim gibi bir insan olduğu için, o, Allah'ın Resulü olamaz. Eğer Allah bir resul göndermek dileseydi, bir melek gönderirdi. Yok, eğer mutlaka bir insan gönderecekse, bu defa da bir köşkte oturan ve koruyucu çevresi bulunan bir kral veya bir milyoner gönderirdi. Resul, sıradan insanlar gibi, pazar yerlerinde dolaşan alelade birisi olamaz. Çünkü böyle bir resulün, başkalarının dikkatini çekemeyeceği açıktır"²⁹ ifadesi zihin dünyalarını açık bir şekilde tasvir etmiştir.

Mekkeliler Hız. Peygamber'i kendi aralarında bir değerlendirmeye tabi tutuklarını ayet bize bildiriyor: *"Kalpleri eğlencededir. O zulmedenler, aralarında şu konuşmayı gizlediler: 'Bu (Muhammed) de sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz, göre göre büyüye mi kapılacaksınız?'"*³⁰ Onlara göre peygamber olacak kişi bir beşer olmamalı, olacaksa da toplumda servet ve iktidar sahibi ileri gelenlerden biri olmalıdır: *"Ve dediler ki: 'Bu Kur'an iki kentten, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?'"*³¹ Ayete zikri geçen iki şehrin Mekke ve Taif olduğu rivayetlerin ittifakı ile sabittir.³² Mekke ileri gelenlerinin Hız. Peygamber'e karşı çıktıkları temel neden burada ifade edilmiştir. İleri gelenler kendi konularına denk görmedikleri birisinin Risâlet vazifesi ile kendilerine yol göstermesini kabul etmediler.

Bunun Hız. Peygamberi küçük düşürmek için her türlü yolu dindiler. Bunlardan birisi ondan mucize göstermelerini istemeleriydi. Pek çok ayette bunun örneklerine rastlamak mümkündür: *"Hayır, dediler, (bu) karmakarışık hayallerdir; hayır onu uydurmuş; hayır o şairidir (Eğer gerçekten peygamberse) öncekilerin, (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin."*³³ *"Dediler ki: 'Yerden bize bir göze fişkırtmadıkça sana inanmayız! Yahut senin hurmalardan ve üzümlerden oluşan bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fişkırtmalısın! Yahut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşürmelisin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin (onlar senin doğru söylediğine şahitlik etmelidirler)! Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Ama sen üzerimize, okuyacağımız bir Kitap indirmediğin senin sadece göğe çıkmaya da inanmayız!'"* De ki: *'Rabbimin şanı yücedir. (Böyle şeyleri yapmak benim işim değildir). Ben, sadece elçi ol(arak gönderil)en bir insan değil miyim?'"*³⁴ Ancak ayet ısrar her seferinde bu

²⁵ Halefullah, *Hız. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 20-25.

²⁶ Furkân, 25/7-8.

²⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII. 402.

²⁸ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, çev. Komisyon, Risale Yayınları, İstanbul 2007, X. 22.

²⁹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III. 577.

³⁰ Enbiyâ, 21/3.

³¹ Zuhuf, 43/31.

³² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX. 580-582; es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III. 206; el-Mâverdi, *en-Nuketve'l-Uyûn*, V. 223; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûdel-Bağâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, Dâru Taybe, Riyad h.1409, VII. 211; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 438; Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi'lmi't-Tefsîr*, el-Mektebetu'l-İslâmî, trz., VII. 311; el-Vâhidî, *el-Vesûl*, IV. 70; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil*, II. 539.

³³ Enbiyâ, 21/5.

³⁴ İsrâ, 17/91-93.

isteklerini geri çeviriyordu: “De ki: ‘Ben size, Allah’ın hazineleri yanındadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Size ‘Ben meleğim’ de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.’ De ki: ‘Körle, gören bir olur mu? Düşünmüyor musunuz?’”³⁵ Bu istekleri red edilirken peygamberlerin sadece tebliğ ile sorumlu oldukları ifade edilmiştir.

Mekke ileri gelenleri tüm güçleri ile Hz. Peygamber’e karşı mücadelede kararlıydılar. Bunun için pek çok yol denediler. Hz. Peygamber’in toplum nezdindeki prestijini düşürmek için çeşitli yolları denediler. Bunlardan birisi de Hz. Peygamber’i büyücü, sihirbaz, deli ve yalancı (haşa) gibi çeşitli karalamalar ile toplumun gözünden düşürmeye çalıştılar. Hz. Peygamber onlar tevhid inancına davet ettiğinde “Onlara kendilerinden bir uyarıcı (peygamber) gelmesine hayret ettiler de o kâfirler dediler ki: ‘Bu yalancı bir sihirbazdır’”³⁶ karşılığını verdiler. Hz. Peygamber’i bu şekilde suçlamaları pek çok ayette yansımıştır. ³⁷ Burada amaç Hz. Peygamber’e olan güvenin ortadan kaldırılmasıydı.

Hz. Peygamber hakkında yürütülen bu propaganda Mekke ile sınırlı kalmadı. Hac ibadeti için Mekke’ye gelen diğer Araplar daha şehre girmeden Hz. Peygamber’e karşı dikkatli olmaları noktasında uyarılıyordu. Mekke ileri gelenlerinin bu vazifeyi koordineli bir şekilde icra ettiğini rivayetlerden anlıyoruz. Bu işi görüşmek için fikrine değer verdikleri ileri gelenlerden biri olan Velid b. Muğîre’ya danıştılar: “Velid: ‘Ey Kureyşliler! İşte hac mevsimi geldi. Arapların heyetleri bu mevsimde yurdumuza gelecekler, Onlar şu Peygamber Muhammed’in meselesini iştmişlerdir. Bunun için Muhammed hakkında bir fikir etrafında toplanalım. Anlaşmazlığa düşmeyelim. Yoksa birbirimizi yalancı çıkarmış ve sözlerimizin bir kısmı öbür kısmını yalanlamış olur.’ dedi. Bunun üzerine Kureyşliler Velid’e ‘Öyle ise ey Ebû Abdüşems sen düşün bize bir yol göster o şekilde hareket edelim.’ dediler. Velid onlara ‘Hayır, siz söyleyin, ben size uyarım.’ dedi. Onlar: ‘Öyle ise Muhammed’in kâhin olduğunu söyleyelim.’ dediler. Velid ‘Allah’a and olsun ki hayır o bir kâhin değildir. Kâhinleri gördük Muhammed’in okuduğu şeyler öyle kâhin mırıldanışı ve tekerlemeleri cinsinden değil.’ dedi. Kureyşliler: ‘Öyle ise deli olduğunu söyleyelim.’ dediler. Velid ‘Hayır o bir deli değil ki. Deliliği görmüşüz biliriz. Hâlbuki Muhammed’in durumu deliliğin insanda yarattığı baygınlık, titreyiş ve vesveseye benzemiyor.’ dedi. Kureyşliler: ‘Peki öyleyse şair olduğunu söyleyelim.’ dediler. Velid: ‘Hayır. O bir şair olamaz ki. Biz şiirin her çeşidini Recez’ini, Hezec’ini Karid’ini, Makbud’unu ve Mabsut’unu biliriz. Muhammed’in sözleri ise şiir değildir.’ dedi. Kureyşliler: ‘Öyleyse büyücü olduğunu söyleyelim.’ dediler. Velid ‘Hayır, o büyücü değil. Biz büyücüleri ve yaptıkları büyüleri gördük. Muhammed’in sözleri büyücülerin okuyup üfürmelerine ve düğüm düğümlemelerine benzemiyor.’ dedi. O zaman :‘Ey! Peki, ama ne söyleyelim ?’ deyince Velid onlara ‘Allah’a and olsun ki onun sözlerinde bambaşka bir tatlılık vardır. Sözlerinin başlangıcı sağlam bir hurma ağacına benzer. Sonları da o ağacın meyvelerine benzer. Siz Muhammed hakkında bu saydığınız vasıflardan her hangi birini söylerseniz doğru olmadığı anlaşılır. Bana kalırsa en iyisi Muhammed’in büyücü olduğunu, sözlerinin, oğlu babasından, kardeşi kardeşten, eşi eşinden ve insanı ailesinden ayıran bir büyü olduğunu söyleyelim.’ dedi. Kureyşliler Velid’in bu görüşünü kabul edip ondan ayrıldılar. Bundan sonra Kureyşliler Hacca gelen halkın yollarını bekleyip önlerine çıkararak karşılaştıkları herkese Muhammed’den sakınmasını söylemeye ve onun durumunu anlatmaya başladılar.”³⁸

İslam davetinin azılı muhaliflerinden biri olan Nadr b. Hâris’in şu itirafları tertiplenen komployu ve bunun başarısızlıkla sonuçlanmasını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. “Ey Kureyşliler! Allah’a yemin olsun ki hala çaresini bulamadığımız bir iş ile karşı karşıyayız. Muhammed küçük bir delikanlı iken onu aranızda en iyiniz, en sözü doğrunuz ve en emin adamınız sayardınız. Şimdi şakaklarına ak düşünce ve size dinini bildirince ona büyücü dediniz. Allah’a yemin olsun ki Muhammed bir büyücü değildir. Biz büyücüleri gördük. Onların üfürükçülüklerini ve düğüm bağlamalarını biliriz. Ona kâhin de dediniz. Allah’a yemin olsun ki o bir kâhin değildir. Biz kâhinleri gördük. Onların (cezbeye tutulup) titreyişlerini biliriz; secili sözlerini de işittik. Ona şair de dediniz. Hayır, Allah’a yemin olsun ki o bir şair değildir. Şiiri gördük. Recez ve hezec gibi bütün çeşitlerini işittik. Ona deli de dediniz. Hayır, Allah’a yemin olsun ki o bir deli değildir. Biz deliliğin ne olduğunu gördük. Muhammed’in durumu, delinin baygın düşmesine, vesvesesine ve saçmalamasına benzemiyor. Ey Kureyşliler! Durumunuzu iyi düşünüp inceleyin; zira Allah’a yemin olsun ki başınıza büyük bir iş gelmiştir.”³⁹

³⁵En’âm, 6/50.

³⁶Sâd, 38/4.

³⁷Yûnus, 10/2; Enbiyâ, 21/3; Mü’minûn, 23/70; Furkân, 25/8.

³⁸İbn Hişâm, Hz. Muhammed’in Hayatı, s. 169.

³⁹İbn Hişâm, Hz. Muhammed’in Hayatı, s. 189.

Tüm bu anlatılanlardan sonra zihinleri meşgul eden diğer bir husus Mekkelilerin Hz. Peygamber'in Risâlet vazifesi ile gönderildiğine gerçekten inanmıyorlar mıydı? Bu sorunun cevabını ayetler ışığında aramaya çalışacağız.

Sebebi açıklanmamakla birlikte, muayyen olmayan bir tarihte Mekke ileri gelenleri şöyle bir taahhütte bulunuyorlar: “*Andolsun eğer kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, her milletten daha çok doğru yolda olacaklar’ diye, yeminlerinin bütün gücüyle Allah’a yemin ettiler. Fakat kendilerine uyarıcı gelince, onlara Hak’tan uzaklaşmaktan başka bir katkı sağlamadı.*”⁴⁰ Rivayetlerin bildirdiğine göre Yahudi ve Hristiyanların kendilerine gönderilen peygamberlere karşı sergiledikleri kötü davranışlar hakkındaki bilgi Mekkelilere ulaşınca ayette geçen yukarıdaki sözleri sarf ettiler.⁴¹ Ayet şayet kendilerine bir peygamber gelirse tabi olacaklarını beyan eden bu açıklamalarını kendilerine hatırlatıyor. Ancak sonraki ayet zamanında verdikleri sözlere sadık kalmadıklarını açık bir şekilde ifade ediyor: “*Yeryüzünde büyüklük taslama(larını) ve kötü tuzak(lar) kurma(larını) artırdı.) Kötü tuzak, ancak sahibine dolandır.*”⁴² Bu bilgi en azından Mekke toplumunda bir gurubun peygamberlik müessesesi konusunda bilgi sahibi olduklarını teyit ediyor. Fakat onlar kibirlerinden dolayı İslam davetini, dolayısıyla Hz. Peygamber'in risâletini kabul etmediler.

Mekkelilerin bu saldırıları karşısında Hz. Peygamber'in üzüldüğün ayetlerden anlıyoruz: “*Biliyoruz, onların dedikleri seni üzüyor, gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler bile bile Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar.*”⁴³ Bu ayet ile ilgili zikredilen rivayetler Mekke toplumunda ileri gelenlerin Risâlet vazifesi ile ilgili düşüncelerini beyan eden önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre Hâris b. Âmir “Ey Muhammed! Vallahi seni yalanlamıyoruz. Bu gün seni anladık. Ancak eğer sana tabi olursak yerimizden yurdumuzdan oluruz” şeklinde sözleri manidardır. Diğer bir rivayete göre Ebû Cehil Hz. Peygamber'e “Biz seni yalanlamıyoruz. Senin getirdiklerini yalanlıyoruz” şeklindeki sözleri nedeniyle yukarıdaki ayet nazil oldu. Ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak Ahnes b. Şerîk ve Ebû Cehil arasında geçen diyalog meseleyi daha anlaşılır kılıyor: “Ey Ebu'l-Hâkem, Muhammed'in doğru sözlü mü yalancı mı olduğunu bana haber ver. Burada sözümüzü işitecek başka Kureyşli yok.” Ebû Cehil: “Vallahi Muhammed doğru söylüyor. Hiçbir zaman yalan söylemedi. Ancak, eğer livâ, sikâye, hicâbe ve Risâlet Benî Kusay'a geçerse diğerlerine ne kalır?” karşılığını verdi.⁴⁴

Ayet açık bir şekilde Hz. Peygamber'e karşı çıkan ileri gelenlerinin onun gönderilmiş hak peygamber olduğunu bildiklerini ifade etmiştir. “*Yoksa elçilerini tanımadıkları (onun doğruluğunu, dürüstlüğünü bilmedikleri) için mi onu inkâr ediyorlar?*”⁴⁵ Onlar Hz. Peygamberi tanıdıkları gibi, Risâlet vazifesi ile gönderildiğini de biliyorlardı.

Yukarıda açık bir şekilde izah edildiği gibi Mekke ileri gelenleri Hz. Peygamber'in Risâlet vazifesi ile gönderildiğini biliyorlardı. Zihinleri kurcalayan diğer bir soru ise bunu bildikleri halde neden tüm güçleriyle karşı çıktılar.

Şüphesiz bu soruya pek çok cevap verilebilir. Amacımız bu soruyu ayetler çerçevesinde cevaplandırmak olacaktır. Mekke ileri gelenlerinin İslam'a karşı çıkmalarının temel nedenlerinden biri Risâlet vazifesinin kendileri gibi üst tabakadan birisine verilmemesiydi. Yukarıda Zuhrûf Suresi 31'inci ayetinde ifade edildiği gibi onlar risâletin ileri gelen birisine verilmesini istiyorlardı. Dahası Hz. Peygamber'e verilenlerin aynı kendilerine verilmedikçe inanmayacakları yönündeki düşüncelerini ayetten öğreniyoruz: “*Onlara bir ayet gelince: 'Allah'ın elçilerine verilenin aynı bize de verilmedikçe katiyen inanmayız!' dediler.*”⁴⁶Bu ifadeler Mekke muhaliflerinin İslam'a karşı çıkmalarının asıl nedenini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Diğer bir neden ise Risâlet vazifesine yükledikleri olağanüstü niteliklerdi. Onlar Hz. Peygamber'in kendileri gibi günlük olağan hayat şartlarına tabi olan, maişet peşinde koşan birisi olmasına şaşırıyorlardı. Bu vazifeyi yerine getiren kişinin kendilerinden üstün, refah seviyesi yüksek birisi olmasını bekliyorlardı. Bu düşüncelerini eyleme döktüklerini ayet haber veriyor: “*Seni gördükleri zaman, mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar; 'Allah bunu mu elçi göndermiş? Eğer biz tanrılarımıza tapmakta ısrar etmeseydik, nerdeyse bizi tanrılarımızdan saptıracaktı (diyorlar).' Azabı gördükleri zaman kimin yolunun sapık olduğunu*

⁴⁰Fâtır, 35/42.

⁴¹Ebu İshâk İbrahim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve l'râbuhu*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1988, IV. 264; Abdurrâhman b. EbîHâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, X. 3187; es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, III. 90; Ebû İshâk Ahmed es-Sa'lebî, *el-Keşfüve'l-Beyân*, Dâru İhyau't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, VIII. 115; el-Mâveridî, *en-Nuketve'l-Uyûn*, IV. 478.

⁴²Fâtır, 35/43.

⁴³En'âm, 6/33.

⁴⁴İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III. 27-28. Ayrıca bkz: Abdurrahmân b. EbîHâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1987, IV. 1282; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI. 27-28; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil*, Beyrut 1998, I. 500; el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, VI. 2291; Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Çev. Heyet, İnsan Yay., İstanbul 1997, I. 544.

⁴⁵Mü'minûn, 23/69.

⁴⁶En'âm, 6/124.

bileceklerdir."⁴⁷ Bu sözleri sarf eden kişilerin Mekke seçkinleri olduğunu rivayetlerden öğreniyoruz.⁴⁸ Dikkat çekici bir nokta bu sözleri sarf ederken muhataba ismi ile değil de "ehâzâ" (اهذا) işaret lafzını kullanmalarıydı. Bu ifade ileri derece tahkir anlamını taşır.⁴⁹ Aynı şekilde diğer bir ayette geçen "*Kâfirler seni gördükleri zaman: 'Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?' diye seninle alay ederler. Oysa kendileri Rahman'ın Zikri(uyarısını) kabul etmiyorlar*"⁵⁰ ifadesi Mekke ileri gelenlerinin tahkir etme girişimlerine devam ettikleri ve bir politika olarak bunu benimsedikleri anlaşılmaktadır.

İslam düşünürlerinden Seyyid Kutub, Kureyş ileri gelenlerinin bu tavrını bilinçli bir strateji ile yaptıklarını ifade ederek, amaçlarının Hz. Peygamber'in etkinliğini ve Kur'an'ın cazibesini azaltmak olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Bu aynı zamanda kurulu düzenlerine yönelen tehdide karşı geliştirdikleri bir savunma taktiğiydi.

Mekke elit tabakasının bu yıldırma politikası karşısında ayet sabretmeyi tavsiye ederken, aynı şekilde bu zümreye göndermede bulunuyor: "*Onların dediklerine sabret ve güzelce onlardan ayrıl. Beni ve o nimet sahibi yalanlayıcıları yalnız bırak ve onlara biraz mühlet ver.*"⁵² Ayette "nimet sahibi" olarak zikredilen kesimin Kureyş ileri gelenleri olduğu açıktır.⁵³ Ayetin ifadelerinde Hz. Peygamber'e sabır tavsiyesi ile birlikte, üst tabaka mensubu ileri gelenlerin ise bu davranışlarından dolayı uğrayacakları kötü akıbete karşı uyarılmıştır.

4. AHİRET İNANCINA KARŞI DAVRANIŞLARI

İslam'ın temel inanç konularından biri de ahiret inancıdır. Kur'an'da ahiret inancı hakkında pek çok bilgiye rastlamak mümkündür. Ancak İslam teşekkül sürecinde ahiret inancının muhatap nezdinde kolay bir şekilde zihinlere yerleştiğini söylemek mümkün değil. Bu konu çerçevesinde kapsamlı tartışmaların yaşandığını ayetlerden öğreniyoruz. Bu tartışmaların merkezinde tahmin edileceği gibi Kureyş ileri gelenlerinden oluşan İslam karşıtı gurup vardı.

Her toplumda olduğu gibi Mekke toplumunda da seçkinlerden meydana gelen sınıfın müreffeh bir hayatı vardı. Bunlar yaşamayı seven, dünya nimetlerinden faydalanmayı hedef edinen bir kitleydi. Ölüm sonrası hayatın varlığıyla ilgilenmedikleri gibi bu dünyada yaptıklarının hesabını verecekleri ölüm ötesi inancının keyiflerini kaçırabilecekleri tartışma götürmez bir gerçektir.

Hız. Peygamber ile Mekke ileri gelenleri arasında en önemli tartışma konularından biri de ahiret inancıyla ilgiliydi. Mekkelilerin sadece dünya hayatına önem verdikleri, bunu dışında bir hayat ile ilgilenmediklerini ayet bildiriyor: "*Dediler ki: 'Ne varsa dünya hayatımızdır, başka bir şey yoktur. Ölüyoruz, yaşarız. Bizi zamandan başkası helâk etmiyor.' Fakat onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zannediyorlar.*"⁵⁴ Materyalist hayat düşüncesinin ürünü olan bu anlayış Mekke'de hâkimdi. Özellikle servet ve iktidar sahipleri, mutlak adaletin gerçekleşeceği ahiret inancından oldukça tedirgin oluyorlardı.

Hesap gününü inkâr etmelerinin arkasında iki temel etken yatmaktaydı. Birincisi ahirette tecelli edecek adaletin dünyadakinden farklı olmasıdır. Dünyada imtiyazları ellerinden bulunduranlar üst tabaka, bu imtiyazlardan mahrum alt tabaka ile aynı haklara sahip olmayı kabul etmez. İkincisi Mekkeliler ölümden sonra dirilişe inanmıyorlardı. Bir kısmı mutlak şekilde inkâr ederken, diğer bir kısmı bu inanca şüphe ile bakıyorlardı.⁵⁵

Kur'an'ın inkârcı muhatabına yönelttiği Maûn Suresinde geçen "*Din(ahiret cezasını) yalanlayan(adam)ı gördün mü?*" ifadesi ile başlamaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca zihinleri meşgul eden temel problem ayet tarafında dile getirilmiştir: "*İnsan: 'Ben öldükten sonra mı diri olarak çıkarılacağım?' diyor.*"⁵⁶ Razî burada iki anlamın kastedildiğini ifade etmiştir. Birincisi bu ifade ile tüm insanlar kastedilmiştir. Bunun şümül bir manada kullanılması her dönemde insanlar arasında böyle düşünen kimselerin varlığıyla ilgilidir. İkincisi ise burada belli şahıslar kastedilmiştir.⁵⁷ Nitekim

⁴⁷Furkân, 25/41-42.

⁴⁸es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, II. 461; el-Kurtubî, *el-Kur'an*, XV. 416.

⁴⁹ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV. 352; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut 2007, s. 1042.

⁵⁰Enbiyâ, 21/36

⁵¹Muhammed Kutub, Çev., Salih Uçan, Vahdettin İnce, Dünya Yay., İstanbul 1991, VII. 555.

⁵²Müzzemmil, 73/10-11.

⁵³İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, XIV. 392-393; el-Kurtubî, *el-Kur'an*, XXI. 335; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, VIII. 5433; el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, XXIX. 116; Muhammed et-Tâhir ibn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tevîr*, Dârü't-Tavniyye, Tunus 1984, XXIX. 269.

⁵⁴Câsiye, 45/24.

⁵⁵Halefullah, *Hız. Muhammed ve Karşıt Güçler*, s. 84-86.

⁵⁶Meryem, 66.

⁵⁷Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1981, XXI. 241-242.

bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak Mekke ileri gelenlerinden Übey b. Hâlef el-Cumahî ismi zikredilmiştir.⁵⁸ Bu kişi ahiret inancını inkâr eden Mekke ileri gelenlerinden birisiydi.

Mekke ileri gelenleri ahireti inkâr etmekle kalmıyor, böyle bir hayatın olmadığını inandırmak için tüm güçleriyle çabaladıklarını ayetten öğreniyoruz: “(Onlar), yeminlerinin bütün şiddetiyle: ‘Allah ölen kimseyi diriltmez!’ diye Allah’a yemin ettiler. Hayır diriltecektir, bu, O’nun gerçek olarak verdiği sözdür. Ama insanların çoğu bilmezler.”⁵⁹ Ayetin arakpları aktaran rivayetler ayetlere yansıyan bu sözlerin ahireti inkâr eden bir kişi ile bir Müslüman arasında cereyan ettiğini bildirmiştir.⁶⁰ Temle dayanak noktaları ise çürüyen cesetlerden yeniden hayatın mümkün olmadığını bildirmişti.

Mekkeliler yeniden dirilişin mümkün olmadığını ispatlamaya çalışırken muhataplarına şu teklifi sunuyorlardı: “Şunlar (Kureyş kâfirleri) de diyorlar ki: ‘İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz.’ Doğru söylüyorsanız, babalarımızı getirin.”⁶¹ Eğer dedikleri gibi yeniden diriliş var ise ölmüş olan atalarının diriltilmesini talep ettiler.

Ahiret inancının olmadığını ispatlamak için başvurdukları diğer bir husus ise çürümüş insan kemikleriydi. Hz. Peygamber ölüm ötesi hayatı inkâr eden Adiy b. Rebîa b. Seleme’ye ahiret hayatı ile ilgili bilgi verdikten sonra şu karşılığı verir: “O günü gözümle görsem seni tasdik etmem ve sana inanmam, çürümüş kemikler nasıl bir araya toplanacak?”⁶² Bunun üzerine “Yoo, kıyamet gününe and içerim, Yoo, daima, kendini kınayan nefse and içerim. İnsan kendisinin kemiklerini bir araya toplamayacağımızı mı sanıyor? Evet, toplarız, onun parmak uçlarını düzenlemeğe gücümüz yeter”⁶³ ayeti nazil oldu.

Çürümüş kemiklerden yeniden hayatın ortaya çıkması inkârcı Mekkeliler bir türlü kabullenemiyorlardı. Mekke ileri gelenlerinden biri bazıları çürümüş kemikleri ellerine alarak Hz. Peygamber’in yanına gelip kıyameti inkâr etmesi üzerine şu ayet nazil oldu: “Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: ‘Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?’ dedi. De ki: ‘Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir’”⁶⁴

Bu ifadeler gösteriyor ki Mekke toplumunda İslam daveti boyunca yeni dine inananlar ile inkârcılar arasında önemli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların temel konularından biri de dinî inançlar olmuştur. Kur’an, Mekke toplumunun atalarında tevarüs ettiği inancı pek çok yönüyle tartışmaya açmış ve kıyasıya eleştirmiştir. Aynı şekilde bu eleştiriler karşısında Mekke inkârcılarının oldukça agresif davrandıklarını ayetlerden öğreniyoruz. Bu tartışmaların çatışmaya dönüşmesi uzun sürmedi. Nihayetinde Mekke ileri gelenlerinin yeni din mensuplarına hayat hakkı tanımadıkları ve yurtlarını terk etmek zorunda bıraktıkları tarihi bir vakiadır.

5. SONUÇ

İslam’ın ortaya çıktığı dönemde, Mekke toplumunda ileri gelenlerin oluşturduğu refah seviyesi yüksek bir zümre vardı. Bu gurup, Mekke’nin büyük bir kısmını yanlarına alarak Hz. Peygamber’e şiddetli bir şekilde muhalefet ettiler. Karşı çıktıkları temel konulardan biri de İslam’ın kendilerine sunduğu inanç esaslarıydı. Özellikle tevhid, Risâlet ve ahiret inancını kabul etmeye yanaşmadıkları gibi, tüm imkânlarıyla İslam’ın bu esaslarına savaş açtılar. Yüzyıllardır atalarına kalan pagan inancı karşısında tevhid anlayışını tasavvur edemiyorlardı. Asıl kaygılandıkları konu ise dinî inançları etrafında oluşturdukları çıkar düzenlerinin ortadan kalkma tehlikesiydi. Bunu kaybetmemek için var güçleri ile tevhid inancına karşı çıktılar. Mekke ileri gelenlerinin karşı çıktıkları diğer bir husus Risâlet vazifesinin Hz. Peygamber’e verilmesiydi. Onlar zengin ve refah seviyesi yüksek yöneticiler olarak Risâlet vazifesine kendilerini daha layık görüyorlardı. Her fırsatta bu yöndeki düşüncelerini dile getirdikleri gibi Mekke’nin fethine kadar bu muhalefetlerine devam ettiler. Diğer bir husus ise ahiret inancına karşı çıkmalarıydı. Onlar, İslam’ın kendilerine sunduğu ahiret inancını şiddetle ret ederken, aynı zamanda mutlak adaletin tecelli edeceği bir hesaplaşma mekanizmasını kabul etmek istemiyorlardı. Mekke ileri gelenlerinin başını çektiği İslam karşıtı muhalefet cephesinin İslam inanç esaslarına karşı çıkmalarının asıl nedeni sahip oldukları düzeni kaybetme korkusuydu. Onlar İslam’ın gelmesiyle birlikte imtiyazlarını kaybedeceklerini biliyorlardı. Kurulu düzenlerini muhafaza edebilmek için tüm olanakları ile İslam dinine karşı çıktılar.

⁵⁸es-Sa’lebî, *el-Keşfuve’l-Beyân*, VI. 223.

⁵⁹Nahl, 16/38.

⁶⁰es-Sa’lebî, *el-Keşfuve’l-Beyân*, VI. 16; es-Suyûtî, *ed-Durrü’l-Mensûrfi’t-Tefsîri’l-Me’sûr*, Tah. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru’l-Hecer, Kahire 2003, IX. 46.

⁶¹Duhân, 44/34-36.

⁶²es-Sa’lebî, *el-Keşfuve’l-Beyân*, X. 82; el-Beğavî, *Meâlimu’t-Tenzil*, VIII. 280.

⁶³Kıyâme, 75/1-4. Ayrıca bkz: Sebe’, 34/29; Kâf, 50/2-3.

⁶⁴Yâsîn, 36/78-79.

KAYNAKÇA

Abdurrahman B. Ebî Hâtim, el-Hanzalî, er-Râzî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1987.

el-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, Meâlimu't-Tenzîl, Dâru Taybe, Riyad h.1409.

Halefullah, Muhammed Ahmed, Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler, Çev. İbrahim Aydın, Birleşik Yay., İstanbul 1992.

Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1993.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, Tefsîru't-Tahrîrve't-Tenvîr, Dâru't-Tavniyye, Tunus 1984.

İbn Kesîr, Ebu'lFidâ İsmail b. Ömer, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Müessesetu Kurtuba, Kahire 2000.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, el-Mektebetu'l-İslâmî, trz.

Kutub, Seyyid, , Seyyid, Fî Zilâlî'l-Kur'ân, Çev., Salih Uçan, Vahdettin İnce, Dünya Yay., İstanbul 1991.

Mevdûdi, Ebu'lA'lâ, Tefhîmu'l-Kur'ân, Çev. Heyet, İnsan Yay., İstanbul 1997.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, Tefsîru'l-Merâğî, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî, Kahire 1946.

en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Beyrut 1998.

er-Râzî, Fahrüddîn, Mefâtihi'l-Ğayb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed, el-Keşfuve'l-Beyân, Dâru İhyau't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002.

es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, Bahru'l-Ulûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, ed-Durru'l-Mensûrfi't-Tefsîri'l-Me'sûr, Tah. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Turkî, Dâru'l-Hecer, Kahire 2003.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethu'l-Kadîr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân, Tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî, Dâru'l-Hecer, Kahire 2001.

_____, Târîhu't-Taberî, Tah., Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire trz.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed,el-Vesît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim, Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1988.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vicûhi't-Te'vîl, Riyad 1998.

ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, Tefsîru'l-Munîr, Çev. Komisyon, Risale Yay., İstanbul 2007.